

SPECIALINVENTERING VID TRYGÅSENS FÄBOD



Rapport Gerhard Flink, Älvdalen.

Under några dagar i mitten av juni 2007 utfördes en inventering av ett begränsat område vid och kring Trygåsens fäbod i Särna socken. Utifrån tidigare indikationer om mänsklig vistelse här redan under slutet av förhistorisk tid, ansågs det viktigt med fördjupad inventering. Denna utfördes med resultatet att ett 10-tal husgrunder registrerades samt några vattentäkter. Dessutom registrerades en del lämningar i utmarken som kolbotten, spångad led, ristning och myrmalmstäkt. Fäboden är nu klassificerad som fast fornlämning. Resultat finns i bilagor med kopior av beskrivningar och kartor.

Vid Trygåsens fäbod förefaller människan ha gjort entré tidigt och påverkat miljön. Landskapet på över 500 möh är dock magert och kännetecknas av steniga moränryggar och kullar i ett utpräglat myrlandskap med torv ner till meterdjup och mer. Mellan myr och moränkullar finns enstaka mindre ytor med sandblandad torvjord. Trygåsullen verkar vara delvis av den karaktären.

I samband med vegetationshistoriska undersökningar i mitten av 1990-talet togs pollenprov i närliggande myr som visade på mänsklig påverkan i slutet av järnåldern omkring år 1000 i form av kornpollen och pollen från utpräglade betesväxter. Spår av människans ingrepp finns sporadiskt även i form av 1800-talets tidiga dimensionshuggningar.



Stubbar efter dimensionsavverkning.

Marken ägdes av två gårdar i Särna i mitten av 1700-talet och man kan anta att de två huvudsakliga hugrupperingar som syns norr och söder om vägen kan ha ägts av de gårdarna kanske även tidigare.

Undersökningarnas resultat kan naturligtvis tolkas som tillfälliga nedslag med betesdjur och kanske spill av korn. Det utsatta läget i högt belägen mager mark förefaller nu för tiden knappast lämpligt för åkerbruk. Men pollenkärnornas resultat kan knappast motsägas när även arkeologiska resultat med C14-data visar på medeltida inslag. Andra klimatförhållanden har säkert även spelat in.

Dessa av varandra oberoende data förde med sig önskemål från projektägarens sida om en specialinventering i och kring Trygåsens fäbod. De redan intrimmade inventerarna i Älvdalen som arbetar inom projektet Skog och Historia anlätades för fältarbetet liksom undertecknad för arbetsledning och granskning. Projektledaren för Skog och Historia Staffan Larsson deltog även liksom projektägaren Stig Larsson och medhjälpare under viss tid.

INVENTERING

Stig Larsson från Lomkällans museum ledde en inledande guidning till platser där provtagning skett tidigare liksom besök på den lokal där arkeologiska undersökningar gjorts. Efter detta rekognoscerades terrängen på själva fäboden till en början delvis med ledning av den karta som finns från storskiftet år 1884. Senare utvidgades inventeringen till områden kring den öppna täkten i samtliga riktningar. Indikationer på utmarksaktiviteter var bland annat en spångad led ut i myrmarker norrut liksom en myrmalmstäkt intill vägen.

Inledningsvis kunde antas att man skulle kunnat se spår av äldre åkrar men snart insåg vi att sådant knappast är möjligt. Har åkrar funnits bör de ha lokaliserats till den del av den nu tuviga öppna mark som utgjort fäbodens centrala del mellan de olika husgrupperna. Att denna varit av betydelse märks av att fortfarande kan man se rester av äldre trögårdsgårdar, dock knappast äldre än mellersta och tidig delen av 1900-talet. Man kan även se på storskifteskartan hur en del mindre ytor som till en början tolkades som husmarkeringar finns i de centrala delarna av fäbodtälkten. Det kan tolkas som rester från tidigare åkrar och där marken varit så pass bördig att man kan använt den som små täppor för till exempel grönsaks- eller potatisodling under den sena fäbodepok som storskifteskartan visar.

Resultat av inventeringarna blev att i stort sett samtliga byggnader från storskifteskartan kunde återfinnas med osäkerhet för vissa. Dessutom påträffades ett par grunder efter hus som sannolikt tillkommit efter 1884. Den ena har syllstenar och den andra en eldpall. Sannolikt kan detta tolkas som bostäder för skogsarbetare under tidig del av 1900-talet. Dessa ligger i östra delen av området med undernummer 2 och 5 på den karta som skrivits ut på Skogsstyrelsens kontor i Älvdalen. Lämningar av vattentäkt hittades på tre ställen. Undernummer 3,4 och 7 är stensatta små brunnar och i ett fall en träskodd källa. Den senare kan ha använts för kylning av mjölkprodukter. Vid inventeringen antecknades och beskrevs samtliga lokaler och GPS-värden togs ner för varje sådan lokal. På bifogad karta i skala 1:2000 är de registrerade lämningarna numrerade från 1-13 och varje sådan lokal har GPS koordinater. De framgår av bifogad bilaga.



Myrmlämsstätt öster om Trygåsvalen.

Själva fäboden är nu registrerad i enlighet med rutiner för Skog och Historia. Fäboden har en sammanfattande beskrivning i konceptform som skall korrigeras och skrivas in i Skogsstyrelsens databas "Kotten". Denna beskrivning bifogas i konceptform med nummer Särna 4150. Beskrivningen omfattar det område som kan antas utgöra den ursprungliga fäbodens största utsträckning. I enlighet med nutida praxis i Dalarna betraktas denna som fast fornlämning och faller inom kulturminneslagens bestämmelse.

I anslutning till och utanför fäboden registrerades en myrmlämsstätt med starkt järnhaltigt flöde. Den har nummer Särna 4152. Utifrån denna kunde antas att blästerugn och slaggvarp skulle hittas men trots omfattande rekognoscering påträffades inget. Den spångade led, undernummer Särna 4151, som registrerades norr om Trygåsen var del av en stig som leder ut från fäbodtälkten och som sannolikt lett upp mot Tennsjöåsen längre norr och nordöst. Längre västerut från Trygåsen registrerades en kolbotten med intilliggande grund Särna 4153. Detta kan antas tillhöra ett sent skede eftersom det fortfarande finns kvarliggande kol i tre förmultnade brädlådor.



En ristning i form av inhuggningar i en gammal stortall påträffades sydöst om fäboden, Särna 4149.

Ristning i stortall.

KOMMENTAR

Trygåsen är av stort intresse och vetenskapligt värdefull inte bara som arkeologisk-historisk lokal utan även utifrån skogshistorisk synvinkel. Sumpgranskogen söder om fäboden och den vegetationshistoria som beskrivs i rapport i *The Holocene* 6,1 av U Segerström, G Hörnberg och R Bradshaw förefaller som i högsta grad en skyddsvärd miljö för framtiden. Den arkeologisk-historiska delen ger anledning till många funderingar.

Klimatet ändras i nutiden på ett sätt som förefaller dramatiskt i många avseenden. För några årtionden sedan skulle man tyckt att sädesodling på en utmark som Trygåsen skulle varit otänkbar. Men klimatet var för 1000 år sedan betydligt bättre än det utvecklades till i slutet av andra årtusendet. Den lilla istid som beskrivits från 1300-talet och långt fram till 1800-talet föregicks av en period med gynnsamt klimat och med en kraftig agrar kolonisation i stora delar av Väst-europa. Bland annat i områden söder och sydöst om Östersjön skedde omfattande nyodlingar under högmedeltid. I Skandinavien har vi minnen från den tiden i de så kallade ödesbölen som finns registrerade i både Norge och Sverige. Dessa hundratals lokaler är gamla jordbruksmarker med gårdar som levde i slutet av förhistorisk tid och några århundraden in på högmedeltid. Senare kom de att överges till följd av digerdöden men också av klimatskäl. Ett gott klimat kan ha hjälpt till att skapa förutsättningar för bland annat Trygåsen och vi känner till några fler lokaler i Ovansiljan som har liknande tidiga dateringar eller andra indikationer. Läde i Mora och Dödåsen i västra Älvdalen, liksom Hedbodarna och några andra fäbodan har spår som kan tyda på jordbruk under tidig medeltid. Ser man Trygåsen i sådana sammanhang kan kornodling och senare spår av hampaåkrar vara fullt möjliga.

En fördjupad arkeologisk undersökning i påbörjad lokal liksom kanske jordprover från tåkten på Trygåsen bör vara av stort värde för att få fler data om dess historia.

PERSONAL OCH TID

Inventerarna var från Älvdalen: Per Nordstrand, Åke Mångs, Kenneth Thelin och Solveig Sigridsdotter. För rekognoscering anslogs 13,5 dagsverken. Arbetsledning och granskning Gerhard Flink 2,5 dv. Vädret var i regel gynnsamt med ett kraftigt undantag den 14 juni som bjöd på åskregnblandad snö och +2 grader under dagen. Återresa efter halva dagen.